

ИСТОРИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БЕЛОРУССКОГО НАРОДА

УДК 323.1(476)+94(476)“1929/1939”

М. К. Альховік

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт», Мінск

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА 1929—1939 ГГ. У БССР І ЯЕ ўПЛЫў НА НАЦЫЯНАЛЬНУЮ ІДЭНТЫЧНАСць НАСЕЛЬНІЦТВА

Уводзіны. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. партыя бальшавікоў абвясціла аб пачатку рэалізацыі ўласнай мадэлі нацыянальнай палітыкі. Пад нацыяй разумелася агульнасць людзей, якая складалася гістарычна і валодала агульнасцю мовы, тэрыторыі, эканамічнага жыцця, псіхічнага складу, культуры. На пачатковым этапе сацыялістычнага будаўніцтва прадугледжвалася стварэнне ўмоў для эканамічнага і культурнага росквіту ўсіх нацыянальных супольнасцей. На дзяржаўныя інстытуты ўскладаўся абавязак ліквідацыі наступстваў русіфікацыі і трансфармацыі «буржуазных» нацый у «сацыялістычныя». Вылучаліся ідэі прыярытэтнага развіцця раней прыгнечаных нацыянальнасцей. Вырашэнне нацыянальнага пытання звязвалася з эканамічным і культурным адраджэннем нацыянальных ускраін за кошт цэнтральных губерняў і заключалася ў забеспячэнні нацыянальнага раўнапраўя, пераводзе дзяржаўных інстытутаў, партыйных і грамадскіх арганізацый на мовы мясцовага насельніцтва, вылучэнні кадраў карэнных нацыянальнасцей на адказныя і кіруючыя пасады, стварэнні інстытутаў рэалізацыі правоў і інтарэсаў нацыянальных меншасцей. Важнае значэнне надавалася ўзмацненню нацыянальнай свядомасці, забеспячэнню перавагі карэннага насельніцтва ў складзе пралетарыяту і інтэлігенцыі, развіццю культуры, нацыянальнай па форме і пралетарскай (сацыялістычнай) па змесце. Стратэгічнай мэтай нацыянальнага будаўніцтва аб'яўлялася не абарона і ўмацаванне нацыянальнай і культурна-моўнай разнастайнасці, а яе паступовая ліквідацыя пасля поўнай і канчатковай перамогі камуністычнай фармацыі ва ўсім свеце. Такім чынам, пытанне нацыянальнай ідэнтычнасці з'яўлялася адным з ключавых пры правядзенні нацыянальнай палітыкі.

Асноўная частка. З першай паловы 1920-х гг. магістральным напрамкам нацыянальнай работы ў БССР з'яўлялася беларусізацыя, накіраваная на забеспячэнне дамінуючага становішча беларускага пралетарыяту, беларускай мовы і беларускай савецкай культуры. Адным з напрамкаў беларусізацыі з'яўлялася ўзмацненне нацыянальнай свядомасці беларускага насельніцтва. Асобныя прадстаўнікі партыйна-дзяржаўнага апарату, беспартыйнай інтэлігенцыі прапагандавалі «бяскласавасць» беларускай нацыі, г. зн. адсутнасць эксплуатацыйных класаў у дасавецкі перыяд, абыходзячы маўчаннем неабходнасць вострай сацыяльнай барацьбы ў перыяд сацыялістычнага будаўніцтва ў БССР. Адначасова ў БССР існавала буйная сацыяльная група прыхільнікаў асіміляцыі нярускага насельніцтва, прадстаўнікі якой выступалі пад лозунгам «адзінай і непадзельнай Расіі» або прыкрываліся ідэалогіяй пралетарскага інтэрнацыяналізму, адмаўляючы існаванне беларускай савецкай дзяржаўнасці, беларускага пралетарыяту і беларусаў як нацыі, неабходнасць падтрымкі беларускай мовы і культуры і інш. [1, с. 23].

Разгортванне фарсіраванага сацыялістычнага будаўніцтва суправаджалася ўзмацненнем камандна-адміністрацыйных тэндэнцый. У 1929—1930 гг. пад ціскам Цэнтральнай кантрольнай камісіі (далей — ЦКК) УКП(б) на чале з У. П. Затонскім кіраўніцтва БССР адхіліла беспартыйную інтэлігенцыю ад кіравання працэсамі нацыянальна-дзяржаўнага і культурнага будаўніцтва. Узмацненне тэмпаў беларусізацыі звязвалася з ліквідацыяй ухілаў ад генеральнай лініі Цэнтральнага камітэта (далей — ЦК) УКП(б) у нацыянальным пытанні. Перавод партыйна-дзяржаўных, гаспадарчых устаноў, грамадскіх арганізацый, тэрытарыяльных вайсковых адзінак і школ на беларускую мову ажыццяўляўся шляхам правядзення палітыка-ідэалагічных і культурна-масавых кампаній і мерапрыемстваў: месячнікаў беларусізацыі, сацыялістычных спаборніцтваў і ўдарніцтваў па ўжыванні беларускай мовы, рабоце з беларускай кнігай, палітбаёў і палітдзён па нацыянальным пытанні і г. д. [2].

Адным з вынікаў мадэрнізацыі эканомікі стала ўзмацненне працэсаў «беларусізацыі пралетарыяту». У 1930 г. сярод рабочых цэнзавай прамысловасці беларусы складалі 47,3%, у 1933 г. — 62,4%, у 1934 г. — 63,5%, у 1937 г. — 66% [3, с. 16]. Павелічэнне колькасці беларусаў у складзе пралетарыяту было абумоўлена не толькі масавай міграцыяй сельскіх жыхароў, але і пераменамі ў нацыянальным самавызначэнні асобных гараджан, якія ў 1926—1927 гг. запісаліся рускімі [4]. У мэтах укаранення беларускай мовы ў паўсядзённае жыццё індустрыяльных цэнтраў і прыцягненнем рабочых у будаўніцтва беларускай пралетарскай культуры ўлады праводзілі навучанне і папулярызацыю «беларускай мовы, быту, культуры» сярод пралетарыяў. Пры гэтым адзначалася неабходнасць дыферэнцыраванага падыходу да рабочых з пункту гледжання нацыянальнасці, ведаў і гатоўнасці ўжываць беларускую мову, каб яе вывучэнне і ўжыванне з'яўлялася свядомым і добраахвотным актам [5, с. 97—99].

Вялікая частка насельніцтва падтрымала беларусізацыю, сустракаліся выпадкі пераходу пралетарыяў на беларускую мову. Многія рабочыя ў штодзённых зносінах аддавалі перавагу рускай мове, ужывалі беларускую

мову толькі на працы (пры неабходнасці). Адначасова сустракаліся выпадкі пагардлівага стаўлення да беларускай мовы і культуры, неразумення беларускай літаратурнай і навукова-папулярнай мовы і публічнай адмовы ад яе ужывання [6, арк. 16, 28—29]. Частка беларусаў успрымала беларускую нацыянальнасць як нешта афіцыйнае, адмаўлялася ад ужывання беларускай мовы [7, арк. 3], адносіла сябе да «праваслаўных хрысціян», «рускіх», «жыхароў Расіі», носбітаў «рускай мовы» або да «палякаў», «католікаў», асабліва ў супрацьпастаўленні з іншымі нацыямі [8, арк. 79]. Схіленне да вывучэння і ўжывання беларускай мовы расцэнвалася асобнымі прадстаўнікамі грамадскасці як парушэнне моўнага раўнапраўя [9, с. 50].

Савецкая ўлада праводзіла комплекс мерапрыемстваў, накіраваных на стварэнне сацыялістычнай культуры. Пры гэтым заставалася адкрытым пытанне культурнай спадчыны, г. зн. пераемнасці сацыялістычнай культуры з рэвалюцыйна-дэмакратычнымі элементамі традыцыйнай народнай культуры. Ва ўмовах барацьбы з нацыянал-дэмакратызмам назіралася дэзарыентацыя партыйных, навуковых і культурных работнікаў. Адны з іх заклікалі дыферэнцыравана ставіцца да дзеячаў і твораў мінулага, а другія адмаўлялі практычна ўсю гісторыка-культурную, літаратурную спадчыну, неабходнасць вывучэння фальклору і побытавай мовы: «таварыш, калі пачалася жорсткая барацьба з беларускім нацыянал-дэмакратызмам, вырашыў, што калі ёсць якая-небудзь кветка, якую насілі беларускія нацдэмы — вышыванку ці случкі пояс, то гэта ўжо нацыянал-дэмакратызм» [10, арк. 320]. Еўфрасіння Полацкая, Аўраам Смаленскі, Клімент Смаляціч, Кірыла Тураўскі, «манах Францыск Скарына» былі аб'яўлены «рэлігійнымі цемрашаламі» і сярэднявекавымі схаластамі, К. Каліноўскі — «правадыром польскіх памешчыкаў», Я. Чачот, Ф. Багушэвіч, В. Дунін-Марцінкевіч, А. Пашкевіч, Ядвігін Ш. — «рэакцыянерамі», «прыгоннікамі», ухл да вывучэння сярэднявечча — імкненнем тэарэтычна апраўдаць выхад БССР са складу СССР і распаліць варожасць да пралетарскай Масквы.

Палітыка савецкай улады была накіравана на саветызацыю і інтэграцыю нацыянальных меншасцей у адзінае грамадства пры захаванні і афіцыйнай падтрымцы іх нацыянальнай ідэнтычнасці і асаблівасцей. У рабоце з нятытульным насельніцтвам вызначыліся два тэндэнцыі. З аднаго боку, улады БССР захоўвалі курс на прыцягненне мясцовых жыхароў у сферу ўлады і кіравання па прынцыпе прапарцыйнага прадстаўніцтва нацыянальнасцей, стварэнне інстытутаў рэалізацыі правоў і інтарэсаў нацыянальных меншасцей, іх абслугоўванне на роднай мове [11, арк. 149]. З іншага боку, улады БССР узмацнілі інтэрнацыянальнае выхаванне працоўных мас, працэс інтэрнацыяналізацыі арцелей, прамысловых прадпрыемстваў і навучальных устаноў [12, арк. 54]. У 1924—1934 гг. Белкамзем правёў землеўпарадкаванне да 10 тыс. яўрэйскіх сем'яў шляхам арганізацыі нацыянальных і інтэрнацыянальных калгасаў, перасяліў на ўсесаюзныя фонды Крымскай АССР 3 115 яўрэйскіх сем'яў, за 1929—1931 гг. накіраваў на прадпрыемствы буйной прамысловасці СССР і на чыгунку 3 876 чалавек [13, арк. 89]. На суцэльныя фонды Бірабіджанскай вобласці ў 1928—29 гг. было накіравана 150 чалавек, у 1930-м — 70, у 1931-м — 350, у 1932-м — 950, у 1933-м — 647, 1934 г. — 909 (нарады для Бірабіджанскай вобласці, у адрозненне ад Крымскай АССР, не выконваліся поўнасьцю). Частка перасяленцаў пакінула Бірабіджан, не вытрымаўшы неспрыяльных умоў для жыцця і працы [14, арк. 3].

Нацыянальная палітыка заўсёды адлюстроўвае агульны палітычны курс дзяржавы. Канцэнтрацыя ўладных і эканамічных рэсурсаў, ігнараванне нацыянальнай і рэгіянальнай спецыфікі ў час прыняцця важных дзяржаўных рашэнняў, уніфікацыя грамадскай свядомасці, уласцівыя таталітарным рэжымам, у шматнацыянальнай дзяржаве садзейнічаюць фарміраванню гамагеннага грамадства з разнастайных нацыянальных груп на падставе агульных грамадзянскіх ідэалаў і культурна-моўных стандартаў [15, с. 236]. Сацыяльная і палітычная кансалідацыя, узмацненне сувязей паміж рэгіёнамі і народамі СССР былі магчымыя толькі пры ўмове прызнання дамінуючай і кансалідуючай ролі найбольш шматлікага народа, безумоўнай каштоўнасці яго мовы і культуры. У СССР тэхналогіі вырашэння нацыянальных праблем распрацоўваліся ў саюзным цэнтры, а не ў рэгіёнах, якія валодалі больш дакладнай інфармацыяй аб мясцовых асаблівасцях дзяржаўнага і культурнага будаўніцтва. 14-15 снежня 1932 г. ЦК УКП(б) і Савет народных камісараў (далей — СНК) СССР аб'явілі аб тым, што «механічная ўкраінізацыя» ва УССР і ў шэрагу раёнаў РСФСР стала легальнай формай для актывізацыі «буржуазна-нацыяналістычных элементаў» і супраціўлення мерапрыемствам улад, выклікаўшы зрыў збожжанарыхтовак [16, с. 698]. 19 снежня 1932 г. была прынята пастанова ЦК УКП(б) і СНК СССР «Аб сельскагаспадарчых нарыхтоўках у Беларусі», накіраваная супраць узмацнення «буржуазна-нацыяналістычных элементаў у БССР, якія прыкрываюцца фальшыва-нацыянальным сцягам» [17, с. 148—149]. Палітыка беларусізацыі і ўкраінізацыі па-за межамі БССР і УССР прызнавалася «спробай з боку аджываючых эксплуатацыйных класаў раней прыгнечаных нацыянальнасцей... выступіць над фальшыва-нацыянальным сцягам супраць дыктатуры пралетарыяту» і нагодай абвінаваціць ЦК УКП(б) у тым, што «ў радзе абласцей... фактычна не ажыццёўлена раўнапраўе моваў, не праводзіцца ленінская нацыянальная палітыка» [18, арк. 197—198, 216—217].

Да сярэдзіны 1930-х гг. змяняліся палітыка-ідэалагічныя ўстаноўкі кіраўніцтва СССР адносна нацыянальнай палітыкі. Асіміляцыя нацыянальных супольнасцей ва ўмовах сацыялістычнага будаўніцтва аб'яўлялася прагрэсіўнай з'явай і заканамерным вынікам індустрыялізацыі, калектывізацыі, культурнай рэвалюцыі, збліжэння прадстаўнікоў розных нацыянальнасцей ва ўмовах дыктатуры пралетарыяту. Між іншым, да 1933—1934 гг. бальшавіцкія ідэолагі абвясцілі асіміляцыю вынікам нацыянальнага і сацыяльнага прыгнёту, з'явай, не ўласцівай савецкаму грамадству, паколькі сацыялізм будзеца не на нацыянальнай прыкмеце, а на сацыяльным адзінстве пралетарыяту ўсіх краін [19, с. 174—178, 186, 210].

Змяніліся ўяўленні кіраўніцтва СССР аб імавернасці знікнення асобных моў да сусветнай сацыялістычнай рэвалюцыі і ўтварэння адзінай мовы. У адпаведнасці з ідэолагіям марксізму-ленінізму з'яўленне адзінай мовы

(лінгва франка) прадугледжвалася праз доўгі час існавання камуністычнай фармацыі. Гіпатэтычная мова не атаясамлялася з якой-небудзь мовай — французскай, англійскай, рускай і г. д. У 1929 г., працуючы над артыкулам «Нацыянальнае пытанне і ленінізм», генеральны сакратар ЦК УКП(б) І. В. Сталін прыйшоў да высновы, што да моманту адмірання нацыянальных адрозненняў і моў будучы утварацца занальныя эканамічныя цэнтры «для асобных груп нацый з асобнай агульнай мовай», пры гэтым «нацыянальныя мовы і агульная міжнацыянальная мова будучы існаваць паралельна» (праца ўпершыню апублікавана толькі ў 1950 г.) [20, с. 15]. Аднак у тым жа 1929 г. у адказе на ліст В. Я. Касаткіна І. В. Сталін аднёс апалагетаў дачаснага збліжэння нацый і нацыянальнасцей да няленінскіх кірункаў у марксізме [21, с. 609, 614].

Са снежня 1932 г. у БССР разгарнуўся актыўны пошук антысавецкіх асяродкаў і скажэнняў нацыянальнай палітыкі. 25 лютага 1933 г. «Правда» апублікавала пісьмо настаўніка фізікі і матэматыкі няпоўнай сярэдняй школы горада Бобр Крупскага раёна Г. П. Сцяпуры, дзе паведамлялася аб фактах цкавання настаўніка за напісанне запіскі на рускай мове ў сельсавет і за выкарыстанне гэтай мовы ў прыватным жыцці. У пастанове ЦК УКП(б) ад 2 сакавіка 1933 г. «Аб скрыўленні нацыянальнай палітыкі УКП(б) у Беларусі» партыйна-савецкія работнікі БССР былі абвінавачаны ў ажыццяўленні «гвалтоўнай беларусізацыі», указвалася на недапушчальнасць забароны выкарыстання рускай мовы ў побыце і ў зносінах дзяржаўных або іншых органаў. 14 сакавіка 1933 г. аб'яднаны пленум ЦК і Мінскага ГК КП(б)Б прызнаў факты «голага адміністравання без уліку канкрэтных асаблівасцей кожнага раёна» і «гвалтоўнай беларусізацыі» насельніцтва, якое лічыла рускую мову роднай [22, арк. 317]. У 1933—1934 гг. у рамках масавай палітычнай кампаніі супраць «гвалтоўнай беларусізацыі» былі выяўлены выпадкі выкарыстання метадаў адміністравання пры пераводзе ўстаноў і арганізацый на беларускую мову [23]. 11 ліпеня 1933 г. ЦКК КП(б)Б і РСІ БССР знялі абвінавачванні з прафесара хіміі Прыляжаева ў вялікадзяржаўным шавінізме, які ў 1929 г. адмовіўся ад беларусізацыі [24, арк. 346]. Забаранялася асуджаць і выносіць пакаранні за няведанне і неўжыванне беларускай мовы на працы. Радыкальная змена арыенціраў у нацыянальным пытанні была ўспрынята як сігнал аб згортванні беларусізацыі. Пераход работнікаў і грамадскіх актывістаў на рускую мову абгрунтоўваўся імкненнем пазбегнуць крымінальнага праследавання і адпавядаць новым рэаліям у грамадска-палітычным жыцці. Да мая 1934 г. спыніла сваё існаванне большасць гурткоў беларускай мовы [25].

Ва ўмовах забароны на ўжыванне адміністрацыйных моваў у 1933—1938 гг. асобныя партыйныя арганізацыі правялі шэраг агітацыйна-прапагандысцкіх акцый у падтрымку «большавіцкай беларусізацыі» і вылучэння беларускіх пралетарскіх кадраў. У прыватнасці, у канцы 1936 — пачатку 1937 г. была разгорнута масавая кампанія, накіраваная на ўмацаванне беларускай нацыянальнай самасвядомасці. Яна была прымеркавана да працэсу падрыхтоўкі і прыняцця новай Канстытуцыі БССР і да Усесаюзнага перапісу насельніцтва 1937 г. У друку раскрываўся вобраз беларусаў, якія ганарыліся сваёй нацыянальнасцю, дзяржаўнасцю БССР, размаўлялі на «роднай беларускай мове», вучыліся ў беларускіх школах, чыталі беларускія кнігі і газеты, наведвалі пастаноўкі беларускіх тэатраў. У адным артыкуле нават дапускалася, што рускі чалавек, які жыве «ў Беларусі на працягу многіх год, беларускую мову ведае лепш рускай, здрадніўся з беларускай культурай, чытае, піша, пераняў звычаі і традыцыі беларусаў, можа з поўным правам сябе назваць беларусам» [26]. 8 лютага 1937 г. у газеце «Звязда» быў надрукаваны перадавы артыкул, у якім рабілася выснова аб тым, што ў БССР нанесены «сур'ёзны ўдар расхлябанасці і падхалімству, пароджаным спецыфічнымі ўмовамі жыцця беларускага і яўрэйскага народа ў мінулым, местачковасцю». У адказ 19 сакавіка 1937 г. газета «Правда» ахарактарызавала артыкул як «палітычна шкодны, што скажае ленінска-сталінскую нацыянальную палітыку», і як «паклёп на беларускі і яўрэйскі народ» [27].

У мадэрнізаваным грамадстве адсутнічае ўласцівая традыцыйнаму грамадству жорсткая рэгламентацыя сацыяльных роляў і статусу. Законы СССР пакідалі за кожным грамадзянінам права свабодна вызначаць нацыянальную прыналежнасць і родную мову [28, арк. 160]. У адпаведнасці з пастановай аб'яднанага пленума ЦК і ЦКК КП(б)Б ад 22-23 снежня 1933 г. роднай мовай з'яўлялася мова штодзённых зносін [29, арк. 55]. У час перапісу насельніцтва 1939 г. растлумачальная работа па пытаннях нацыянальнасці і мовы адсутнічала, што стварала небяспеку дэнацыяналізацыі беларусаў, паколькі ў выпадку слабай самаідэнтыфікацыі асобы яе нацыянальная прыналежнасць вызначалася паводле гутарковай мовы (як гэта было з каталіцкім насельніцтвам у 1934—1938 гг.) [30, арк. 260—308]. Так, у 1938 г. старшыня Вярхоўнага Савета БССР член Бюро ЦК КП(б)Б Н. Р. Грэк змяніла сваё прозвішча на рускае (Грэкава) [31, с. 58].

У 1938 г. беларускія нацыянальныя ваенныя часці і школы былі рэарганізаваны ў агульнасаюзнаыя з кадравым камплектаваннем. У другой палове 1938—1939 гг. пытанне вылучэння беларусаў на адказныя і кіраўнічыя пасады не ўздымалася. У канцы 1930-х гг. работнікі і грамадскія актывісты былі вызвалены ад неабходнасці валодання беларускай мовай [32, арк. 365, 369], а цэнтралізаваны перавод устаноў і арганізацый на беларускую мову быў абвешчаны контррэвалюцыйнай дзейнасцю, накіраванай на змяншэнне ўплыву рускай мовы і культуры ў БССР [33, с. 78]. У Канстытуцыі БССР 1937 г. адсутнічала палажэнне пра асаблівы статус беларускай мовы. Калі ў 1933 г. кніжная прадукцыя на беларускай мове складала 1 102 друкаваных адзінак, то ў 1939 г. — 392 (у тым ліку перакладная — 205) [34]. Назіралася падзенне папулярнасці адукацыі на беларускай мове. У сярэдзіне 1930-х гг. пачаўся перавод навучальнага працэсу беларускіх школ на рускую мову, у 1938—1939 гг. — афіцыйная рэарганізацыя беларускіх школ у рускія [35]. За 8 месяцаў 1939 г. доля беларускіх школ зменшылася з 96,75 да 94,33%, колькасць вучняў у беларускіх школах скарацілася з 93,4 да 88% [36]. Савецкая ўлада адмовілася ад захавання дамінуючага становішча беларускай савецкай культуры ў БССР, аб чым сведчыла ліквідацыя Гомельскага драматычнага беларускага тэатра 8 верасня 1937 г. [37, арк. 10а], дыскрымінацыя беларускіх кадраў Беларускага дзяржаўнага тэатра оперы і балета ў 1937—1938 гг. і г. д. [38, с. 280, 293, 296—300], пад пагрозай

закрыцця знаходзілася беларуская секцыя Саюза беларускіх пісьменнікаў БССР [39]. Асобныя партыйна-савецкія дзеячы, прадстаўнікі навукова-педагагічнай і творчай інтэлігенцыі, шараговыя грамадзяне выступілі супраць новай лініі ў нацыянальным пытанні, абвінавачваючы ЦК КП(б)Б у адмове ад беларусізацыі, выцясненні беларускай мовы і культуры, праследаванні беларусаў па нацыянальнай прыкмеце [40].

У сярэдзіне 1930-х гг. прадстаўнікі палітычнай эліты пачалі разглядаць нацыянальныя саветы, школы, калгасы, суды і г. д. у якасці асяродкаў антыдзяржаўнай работы [41, с. 111]. У сярэдзіне 1938 г. ЦК КП(б)Б выключыў польскую мову і ідыш з пераліку моў, якія лічыліся дзяржаўнымі. Абслугоўванне яўрэяў, палякаў, латышоў, літоўцаў і іншых на роднай мове было асуджана як контррэвалюцыйная дзейнасць. На адказныя і кіраўнічыя пасады прызначаліся толькі асобы рускай, беларускай і яўрэйскай нацыянальнасцей. Канчатковай мэтай дзяржаўнай палітыкі ў адносінах да яўрэяў і цыган з’яўлялася іх асіміляцыя. Нацыянальныя меншасці, якія мелі дзяржаўныя ўтварэнні па-за межамі СССР, трактаваліся як патэнцыйная пагроза дзяржаўнай бяспецы [42, арк. 173]. У Хрыпялеўскім сельсавеце замест этноніма «палякі» ўжывалася паняцце «католікі» [43, арк. 1]. Да 1940 г. былі ліквідаваны практычна ўсе інстытуты нацыянальных меншасцей. Адно палякі, што атаясамлівалі сябе з навакольным насельніцтвам, арыентаваліся на агульнасаюзную культуру і слаба валодалі польскай мовай, падтрымалі рэарганізацыю. Іншыя прадстаўнікі польскага насельніцтва, якія захоўвалі нацыянальную свядомасць, выкарыстоўвалі ў жыцці польскую і беларускую мовы, выступілі за захаванне польскіх устаноў. Асіміляваныя яўрэі захоўвалі сваю нацыянальнасць, але лічылі немэтазгодным існаванне савецкіх інстытутаў на мове ідыш. Іншыя яўрэі гуртавалася з прадстаўнікамі сваёй нацыянальнасці, захоўваючы прыхільнасць да традыцыйнай культуры на аснове іўрыта і іудаізму або да савецкай культуры на мове ідыш [44, арк. 25—26]. Многія бацькі, настаўнікі і дзеці выступілі супраць рэарганізацыі яўрэйскіх школ. Пісьменнікі, навукоўцы, педагагічны і культурныя работнікі пачалі кампанію супраць «ліквідацыі яўрэйскай культуры» [45, арк. 47—54].

Заклучэнне. У пачатку 1930-х гг. захоўваліся спрыяльныя ўмовы для разгортвання работы па ўзмацненні нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, паколькі магістральным напрамкам нацыянальнай работы ў БССР з’яўлялася палітыка беларусізацыі, накіраваная на пераадоленне наступстваў русіфікацыі, забеспячэнне дамінуючага становішча беларускага пралетарыяту, беларускай мовы і культуры ў БССР і трансфармацыю беларускай «буржуазнай» нацыі ў «сацыялістычную». Аднак да сярэдзіны 1930-х гг. у СССР завяршыўся працэс фарміравання таталітарнага рэжыму, якому ўласцівы курс на фарміраванне гамагеннага грамадства з разнастайных нацыянальных груп на падставе агульных грамадзянскіх ідэалаў і культурна-моўных стандартаў. Пад ціскам ЦК УКП(б) беларусізацыя была згорнута ў 1933—1939 гг., што стварыла рэальную небяспеку дэнацыяналізацыі беларусаў.

Спіс цытуемых крыніц

1. Рэзалюцыі Кастрычніцкага Пленума ЦК КП(б)Б. Менск : Белдзяржвыд, 1930. 33 с.
2. Трынаццаты з’езд Камуністычнай партыі (большавікоў) Беларусі. Стэн. справ., 30 мая — 12 чэрв. 1930 г. Менск : БДВ, 1931. с. 268 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 5440. Арк. 416—417.
3. Гікала М. Ф. Савецкая Беларусь. Менск : Белпартвыдавецтва ЦК КП(б)Б, 1937. 51 с.
4. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 7747. Арк. 189—190 ; НАРБ. Ф. 265. Воп. 1. Спр. 2944. Арк. 45.
5. Гарунович А. Супраць нацыянал-дэмакратызму і шавінізмаў розных колераў. Менск : Белдзяржвыд, 1930. 101 с.
6. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 4757.
7. НАРБ. Ф. 15п. Воп. 4. Спр. 560.
8. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 8365.
9. Справаздача Менскага гарадскога Савету рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў XII скліку к перавыбарам Савету XIII скліку. Менск : друкарня БДВ імя Сталіна, 1931. 102 с.
10. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 6340.
11. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 5010.
12. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 5013.
13. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 7734.
14. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 6180.
15. Тишков В. А., Шабанов Ю. П. Этнополитология: политические функции этничности. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2011. 376 с.
16. ЦК РКП(б) — ВКП(б) и национальный вопрос : сб. : в 2 кн. / сост. Л. С. Гагагова, Л. П. Кошелева, Л. А. Роговая. М., 2005. Кн. 1. : 1933—1945. 784 с.
17. На крутым павароце. Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929—1931 гг. : дакументы, матэрыялы, аналіз / аўт.-склад. Р. П. Платонаў. Мінск : НДІДАС, 1999. 384 с.
18. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 4816.
19. Кнорин В. Г. Избранные статьи и речи. Минск : Беларусь, 1990. 303 с.
20. Сталин И. В. Нацыянальнае пытанне і ленынізм. Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1951. 19 с.
21. ЦК РКП(б) — ВКП(б) и национальный вопрос. С. 174—178, 186, 210.
22. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 6352.
23. Постановлы III пленуму гаркому ЛКСМБ, 15—16 сакавіка. Гомель : [б. в.], 1933. с. 3—6 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 5068. Арк. 127—135 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 5569. Арк. 248.
24. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 9164.
25. Вигдорович Ф. Неослабно продолжать борьбу с шовинизмом // Правда. 1934. 29 мая. С. 2.
26. Дняпроўскі С. Узорна падрыхтуемца да ўсесаюзнага перапісу насельніцтва // Звязда. 1939. 8 студз. С. 3. ; Пытанні нацыянальнасці ў перапісу насельніцтва // Звязда. 1936. 27 снеж. С. 3. ; Што адкажа Юрый Максімаў на пытанні перапіснага ліста // Звязда. 1937. 6 студз. С. 3. ; Гасман Н., Канстанцінаў Ф. Шчаслівая маладосць // Звязда. 1937. 8 студз. С. 3. ; Саковіч В. Дачка шчаслівага народу // Звязда. 1937. 8 студз. С. 3. ; Рыбінскі І. Два перапісы // Чырвонаармейская праўда. 1937. 3 студз. С. 2.
27. Постановление бюро ЦК КП(б)Б в связи со статьёй «Правды» от 19-III-1937 года под заголовком «Вредная стряпня» // Рабочий. 1937. 21 мар. С. 4.
28. НАРБ. Ф. 30. Воп. 1. Спр. 31.
29. НАРБ. — Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 6352.

30. НАРБ. — Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 10870.
31. Лепешаў І. Я. Сучасная беларуская літаратурная мова : спрэчныя пытанні. Гродна : ГрДУ, 2002. 207 с.
32. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 12309.
33. Советская Беларусь / пад рэд.: В. В. Бедзіна, Ів. Шапавалава, М. Т. Лынькова. Менск : ДВБ, 1938. 92 с.
34. Печать СССР в 1928, 1933 и 1934 гг. М. : Изд-во «Крестьянская газета», 1936. С. 20—25 ; Печать СССР в 1939 году. Статистические материалы. М. : Изд-во Гос. кн. палаты, 1940. С. 64.
35. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13233. Арк. 179—180 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13267. Арк. 167, 172.
36. Культурное строительство БССР : стат. справ. Минск : Изд. Упр. народнохоз. учета Бел. ССР, 1940. С. 24 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13267. Арк. 168.
37. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 11021.
38. Платонаў Р. П. Лёсы: гісторыка-дакументальныя нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20—30-х гадоў. Мінск : БелНДДАС, 1998. 326 с.
39. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13225. Арк. 114—117 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13246. Арк. 7—9 зв.
40. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 11638. Арк. 1—2 ; НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13224. Арк. 160—161.
41. Поташ М. К. 14-годдзю вызвалення БССР ад белапалякаў // Бальшавік Беларусі. 1934. № 13—14. С. 98—11.
42. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 10963.
43. НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 2131.
44. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13323.
45. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13230.

Репозиторий БарГУ